

ЧОВЕК ПОД ЗЕМЉОМ

Приказ романа *Невидљиви човек* Ралфа Елисона¹

Пре неколико година, у једном броју *Хорајзона*, по свему другом туробном и вредном заборавом, посвећеном овој брљотини од живота у Сједињеним Државама, с великим сам узбуђењем прочитао одломак из *Невидљивој човека*. Одломак описује општу макљажу у којој учествује група црних момака с повезима преко очију у оквиру забаве приређене за виђену господу једног малог града на Југу. Пре но што им ставе повез на очи, момке терају да гледају у нагу белкињу; затим их угурају у ринг, а након тзв. „краљевске борбе“² један од бораца, уста пуних крви, бива позван да одржи свој матурски говор. Док стоји под светлима бучне просторије, мештани га подбадају и терају да понови шта је рекао; умало све упропасти када случајно спомене равноправност, но ипак се све добро завршава и бива му уручена елегантна актовка са стипендијом за колеџ за црнце.

Ова епизода, помислих тад, заслужено може бити кулминација једног одличног романа. Испоставило се да је она само једна у низу њих у књизи највишега реда, у једном врхунском делу. Момак који држи матурски говор Невидљиви је човек. Колеџом бива очаран, али га доктор Бледсо, председник колеџа и велики просветитељ и вођа расе, убрзо избацује са њега када овај одведе извесног белог посетиоца до одређених места у близини која није требало да види. Носећи са собом документ за који верује да је писмо препоруке од доктора Бледсоа, он стиже у Њујорк. Писмо заправо упозорава потенцијалне послодавце да га не запосле. Потом га врбује радикална левица и он постаје црначки вођа, да би у комунистичком покрету коначно схватио да у свим његовим досадашњим односима с другима постоји образац који се понавља, односно да ни за црнце ни за белце никада није био видљив нити стваран. Мислим да сам можда, читајући одломак из *Хорајзона*, потценио амбицију и моћ г. Елисона из следећег оправданог разлога – навикли смо да се надамо одличним романима о младићима, док су савремени романи о мушкарцима изузетно ретки. Врло је мало оних који су за ово наше крајње сложено и тешко америчко искуство спремни да преузму моралну и интелектуалну одговорност. Самим тим, на зрелост се ретко наилази.

Распрострањено је убеђење да нема те силе која би се супротставила силама што у данашње време прете да угрозе и обогале људски род. А тај осећај исувише често бива потврђен у читаоцу савремене прозе када се лати нове књиге. Сумњичав, чита-

¹ Објављено у часопису *Commentary*, јун 1952. (Прим. њев.)

² „Battle royal“ (енгл.) – врста организованих борби популарних у Америци у 19. веку, у којима би учествовала група црних робова и тукла се све док у рингу не остане само један. (Прим. њев.)

лац је тада спреман да поново дође до истог закључка – да су породица и класа, универзитет, мода, гиганти производње и медија учествовали у стварању некога кога називамо писцем у већој мери од истине или имагинације, да су Бендикс и Студебејкер и Дупонтов погон за производњу најлона,³ те Универзитет у Чикагу, Универзитет у Колумбији, Харвард или Кењон колеџ још једном доказали да су моћнији од духа једног појединца; да је пала још једна позиција зато што је не брани довољан број људи. Какав само фантастичан успех стога представља један величанствени индивидуални тријумф какав је тријумф г. Елисона, јер показује да и међу нашим савременицима може да буде истинског херојства. Људи одвећ прецизно дефинисани, наше институције одвећ одређене својом величином и снагом – они не могу достићи такво херојство. То могу учинити само они који се одупру таквим снажним утицајима и сачине сопствену синтезу из непрегледног обиља феномена, из кључале, ускиптале масе појава, чињеница и појединости. Бомбардован детаљима који прете расплинућем, писац покушава да сачува оно што је важно. И у тренуцима највеће огорчености он својим тоном објављује шта сматра вредним, и тиме поручује: ипак постоји нешто чему човек може да стреми. У најуспелијим деловима *Невидљивој човека*, рецимо у оним пасусима где црни фармер приповеда белом добротинитељу из Нове Енглеске о својој инцестуозној вези са ћерком, тај тон одјекује изузетном силином; тај је тон трагикомичан, поетичан, то је тон креативне интелигенције којој нема премца. У време када постоје специјализоване интелигенције, савремени писци од маште чине напор да остану неспецијализовани, а оно за чим трагају јесте истинско средиште свести свакога човека. Који је то језик којим сви можемо говорити, шта је оно што смо сви у стању да препознамо, што нас распаљује, над чим се можемо заплакати, који је то положај на који сви можемо полагаати право, а не претерати; где се налази главно пребивалиште свести?

Док сам читао ову књигу, био сам надасве свестан да се текст одликује једним веома важним видом независности. Наиме, црни се романописци могу на посебан начин позабавити својим проблемима, као што се јеврејски или италијански писци могу на посебне начине бавити својима. Г. Елисон не проговара тоном мањине. Да је то учинио, не би успео да створи истинско средиште свести и тако проговори у свачије име.

Црначки Харлем је истовремено примитиван и истанчан; он обједињује екстремне инстинкта и цивилизованости као мало која америчка заједница. Ако се писац исувише посвети особености те појаве, постиже се ефекат егзотичности. А г. Елисон није егзотичан. За њега равнотежа између инстинкта и културе или цивилизације није питање Харлема; то је немачко, француско, руско, америчко, универзално питање, питање које се ни близу не разуме довољно. Сматра се да црнци и друге мањинске групе, потлачене у општој борби за позиције, таворе у подруму што га чини инстинкт мрачног ужитка. Тај замишљени ужитак изазива завидљиви бес и нагони на убиство, а тиме добар део саме људске природе постаје бегунац који бежи пред убилачким намерама. Док је у нашем друштву Човек као такав издигнут на пиједестал и јавно обојаван, појединац мора да се скрије под земљу и покуша да сачува сопствене жеље,

³ Гиганти америчке индустрије. (Прим. њев.)

мисли и душу у невидљивости. Мора се вратити себи, научити да прихвати самога себе и одбацили све што прети да га лиши мушкости.

Тако ја читам *Невидљивој човека*. Овај роман свакако има својих недостатака; рекао бих да јунакови доживљаји у партији комуниста нису једнако оригинални као остатак књиге, те да је његова веза с белкињом исувише кратка, но ово је ипак изузетно ганутљив роман и одликује се величином.

Многа су се пера утркивала у томе да овај роман сахране – Пол Валери, уредници књижевних часописа, стручњаци који одлучују о судбини жанрова, као и сва сила анонимуса, па не могу да угушим осећај усхићења када се догоди васкрснуће. Људи читају историју, а онда као да им се чини да се све мора разрешити за њихова времена. Читали смо историју и стога је историји крај, као да кажу. Збиља, све што такви критичари имају да саопште јесте да је изузетних романа мало и да су ретки, што је посве тачно. Но, свих је изузетности мало и све су ретке. Када би ови Критичари хтели да буду сасвим искрени, рекли би да се досађују. Досада, дакако, као и свака моћна сила, заслужује поштовање. Има нешто ужасно импресивно у чињеници да се досађује неко попут Валерија, који није више могао да издржи да чита о томе како је кочија дошла по војоткињу у четири часа после подне.⁴ А нема сумње ни да постоје неке изразито досадне ствари које завређују својеврсно дивљење.

Но, нису сви они који су се трудили да овај роман покопају таквога гласа као Валери. Ни близу. И тешко је замислити их како, претходно с усхићењем оставивши Стендала, узвикују *Боже!*, а онда са срдитом одлучношћу грабе лопату не би ли насули још који грумен на ковчег. Не, њихово је разочарење најжалост ретко када разочарење духова обликованих под утицајем великана. Такви вас наводе да се запитате шта би их уопште могло задовољити. Недавно се, рецимо, аутор једнога текста у часопису *Парџизан ривју* жалио да савремена проза не може да испрати његову усковитлану модерну свест која ваљда својом брзином претиче и фотоне. Он наводи неколико истински савремених прозних писаца, чији је рад најжалост још увек необјављен, те с ниподаштавањем помиње и *Невидљивој човека*: не сасвим, али скоро па оно право, роман је сиров и „преамбициозан“. Шта ли уредници часописа *Парџизан ривју*, који су објавили толико тог савременог стваралаштва које њихов аутор напада, мисле о томе? Они се не изјашњавају, ни о поменутом тексту нити о другоме драгуљу који се бави истом темом, у истоме броју, а потписује га Џон Олдриџ. Г. Олдриџ пише: преостала су само два кутка у Америци у којима култура опстаје, а то су дубоки Југ и онај део североистока Сједињених Држава чија је морална престоница Бостон, држава Масачусетс. Тиме се хоће рећи да су то једина места где још постоје икакви манири. У свим осталим деловима земље људи живе у некаквој културној прерији стандардизованој до крајности, својеврсном бесконачном Средњем Западу, а то значи да не живе истински и да заправо не раде ништа.

То пак значи да је већина Американаца Невидљива. Можемо ли се чудити над окрутношћу диктатора када чак и један књижевни критичар, не трепнувши, проглашава

⁴ Чувен је цитат Пола Валерија у коме каже да никада не би могао да напише роман, јер одбија да пише како је „маркиза изашла у пет“. (Прим. њрев.)

смрт сто милиона људи? Претпоставимо да је роман, како кажу, истрошен. Нека то буде само претпоставка, будући да ја у то не верујем. Но, шта ако је то тачно? Значи ли то да задаци какве пред себе поставља г. Елисон више неће бити извршавани? Бесмислице. Нова средства, онда када то буде потребно, биће пронађена. Лакше је њих пронаћи него подилазити разочараној свести и рушити дебеле зидове досаде између којих живот лежи и умире.

(Са енглеској превела Викторија Кромхолц)